

Wrocław, 10.07.2023 r.

dr hab. Anna Żurek, prof. UWr
Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet Wrocławski

Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Barbary Kyrk
pt. *Kompetencja komunikacyjna dzieci dwujęzycznych u progu dojrzałości szkolnej. Ku
standardom postępowania diagnostycznego w polskim systemie oświaty*
napisanej pod kierunkiem dr hab. Anny Seretny, prof. UJ
oraz promotora pomocniczego dra Rafała Młyńskiego

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska pani mgr Barbary Kyrk pt. *Kompetencja komunikacyjna dzieci dwujęzycznych u progu dojrzałości szkolnej. Ku standardom postępowania diagnostycznego w polskim systemie oświaty* nawiązuje do badań językoznawczych ukierunkowanych logopedycznie i glottodydaktycznie. Jej treść w pełni odpowiada tematowi określoneemu w tytule.

To obszerne dzieło stanowiące kompleksowe omówienie poruszanej problematyki, liczące aż 481 stron. Składa się z wprowadzenia (s. 10-19), dwunastu rozdziałów (ss. 20-378), wniosków (ss. 379-387), bibliografii (ss. 388-399), dziesięciu aneksów (ss. 400-476), spisu tabel (ss. 477-482), spisu rysunków i spisu wykresów (s. 481).

Pracę cechuje przejrzysta struktura, uporządkowany i logiczny wywód naukowy oraz ściśle powiązanie kwestii teoretycznych, metodologicznych z empirycznymi, które z kolei owocują implikacjami natury logopedycznej.

Autorka we *Wprowadzeniu* podkreśla znaczenie poruszanej problematyki, widoczne braki w zakresie diagnozowania szeroko rozumianej kompetencji komunikacyjnej dzieci dwu- i wielojęzycznych oraz deficyty odnośnie do standaryzowanych narzędzi diagnostycznych obejmujących wspomnianą grupę. Jej dociekania odpowiadają na palące potrzeby środowiska logopedycznego, doświadczonego głównie w pracy z dzieckiem jednojęzycznym. Zastosowanie nowych rozwiązań diagnostyczno-terapeutycznych wydaje się niezbędne w sytuacji wzmożonych migracji do Polski, szczególnie z Ukrainy.

Pierwszy rozdział ukazuje dwujęzyczność jako obszar badawczy logopedii międzykulturowej. Wyjaśniono w nim pojęcia, takie jak *język ojczysty*, *język pierwszy*, *język*

drugi, język obcy, przyjmując – głównie za Ewą Lipińską – perspektywę glottodydaktyczną. W tej części rozprawy pominięto wyjaśnienie zapowiedzianego w rozdziale terminu *język odziedziczony*, skupiając głównie uwagę na rozróżnieniu między językiem ojczystym i obcym oraz językiem pierwszym i drugim (chronologicznie lub funkcjonalnie). Głównym przedmiotem badań stała się dla Autorki dwujęzyczność wczesnodziecięca o charakterze sukcesywnym lub – rzadziej – symultanicznym oraz dwujęzyczność wieku dorastania.

W kolejnym rozdziale omówiono psycholingwistyczne aspekty dojrzewania do aktywności słownej w świetle rozwoju poznawczego dziecka dwujęzycznego. Zwrócono uwagę na dyskusję wokół hipotezy identyczności i okresu krytycznego w teorii przyswajania języka, różnych sposobów opanowywania języka drugiego, strategii wychowania dwujęzycznego przyjmowanych w danej rodzinie oraz typowych zjawisk towarzyszących bilingwizmowi (jak np. interjęzyk, przełączanie lub mieszanie kodów, transfer językowy). Bardzo ważną częścią rozważań jest rozróżnienie na normatywny i zaburzony rozwój mowy dziecka dwujęzycznego, co wydaje się szczególnie istotne z punktu widzenia praktyki logopedycznej oraz postawienia właściwej diagnozy.

Mowa dzieci bilingwalnych została opisana z perspektywy rozwoju systemu fonetyczno-fonologicznego, leksykalno-semantycznego i morfosyntaktycznego oraz kompetencji narracyjnej i pragmatycznej. Co ważne, mgr Barbara Kyrce wymienia korzyści płynące z dwujęzyczności na poziomie metajęzykowym, poznawczym i społeczno-emocjonalnym. Podkreśla również potencjalne trudności obserwowane u osób bilingwalnych, jak choćby obniżoną płynność mówienia, mniejszy zasób słownictwa biernego oraz ograniczoną produkcję słowną. Rozważania prowadzone w tym rozdziale mają służyć m.in. ocenie stanu kompetencji komunikacyjnej badanych dzieci. **Chociaż zaprezentowany wywód wydaje się satysfakcjonujący, to jednak zabrakło w nim wyraźnych ram teoretycznych dla samej koncepcji kompetencji komunikacyjnej oraz eksplicytnego wyjaśnienia, w jaki sposób jest ona rozumiana na użytek niniejszej pracy (krótką jej definicję podano w przypisie 32 na s. 52).**

Sam termin *kompetencja komunikacyjna* wywołuje wciąż żywe dyskusje na gruncie wielu nauk. W zależności od przyjętej perspektywy (np. językoznawczej, glottodydaktycznej, logopedycznej, socjologicznej, pedagogicznej czy psychologicznej) i opracowanego modelu wyróżnia się różne części składowe KK, np. kompetencję gramatyczną (lub szerzej językową), pragmatyczną, socjolingwistyczną, socjokulturową, kompetencję tekstową czy kompetencję w obrębie dyskursu, umiejętności poznawcze, zdolności interakcyjne (werbalne i niewerbalne) etc. W recenzowanej dysertacji przyjęty przez Autorkę model stopniowo i stosunkowo późno

wyłania się podczas prowadzonego wywodu, np. w rozdziale VI podczas prezentowania struktury narzędzia diagnostycznego (por. tabela 6, s. 125; tabela 7, s. 128 – jednak brak tutaj kompetencji narracyjnej).

Bardzo cennym rozdziałem – na tle dotychczasowych rozważań nad miejscem logopedii w badaniu dzieci dwu- i wielojęzycznych – jest trzecia część dysertacji prezentująca światowe standardy diagnozy logopedycznej dzieci bilingwalnych, takie jak badanie w działaniu (*Dynamic Assessment*), formułę RIOT i formułę BID. Chociaż te procedury nie są bezpośrednio nastawione na ocenę kompetencji komunikacyjnej, to kładą nacisk na kompleksową diagnozę dzieci dwujęzycznych, uwzględniającą interakcję i działania mediacyjne oraz współpracę logopedy z dzieckiem, rodzicami i interpretatorem. Część empiryczna pracy bazuje na diagnozie logopedycznej w formule BID (*Briefing – Interaction – Debriefing*), obejmującej analizę dokumentów, przeprowadzenie testu językowego i wywiadu klinicznego, rozpoznanie logopedyczne z opisem studium przypadku, programowanie działań logopedycznych oraz wdrożenie postępowania edukacyjno-terapeutycznego.

Rozdział czwarty wprowadza w badania nad dojrzałością szkolną z punktu widzenia logopedii i glottodydaktyki polonistycznej. Sukces edukacyjny dziecka jest częstym wyznacznikiem gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole podstawowej, a diagnoza obejmuje ocenę jego rozwoju fizycznego, umysłowego, emocjonalnego i społecznego. Jej przebieg wydaje się utrudniony w przypadku dzieci z doświadczeniem migracyjnym. Dotychczasowe narzędzia do badania gotowości szkolnej wykorzystywane w środowisku polskojęzycznym oceniają m.in. rozwój fizyczny dzieci, ich rozwój emocjonalno-społeczny i poznawczy oraz lateralizację. Pełny obraz diagnostyczny jest możliwy dzięki perspektywie pedagogiczno-psychologicznej i medycznej. Stosowanie identycznych procedur diagnostycznych w odniesieniu do dzieci jedno- i wielojęzycznych jest z pewnością krzywdzące dla tych ostatnich, ponieważ nie umożliwia oceny stopnia znajomości języka obcego/drugiego. Jak pisze Autorka rozprawy: „Diagnoza gotowości szkolnej dzieci cudzoziemskich na etapie przedszkolnym musi uwzględnić sytuację ich dwujęzyczności, a w szczególności historię kontaktów językowych (biografię językową), jak również uczestnictwo w edukacji przedszkolnej w ojczystym kraju (formy realizacji czas trwania)” (s. 99). Badania nad dojrzałością szkolną mają duży potencjał: nie tylko prognozują dotychczasowe osiągnięcia dziecka, ale też wskazują potencjalne zagrożenia wynikające z niepowodzeń edukacyjnych. Szczególnie jeśli to dotyczy dzieci cudzoziemskich potrzebujących odpowiedniego wsparcia edukacyjno-terapeutycznego. Temu ma służyć opracowana przez mgr Barbarę Kyrę *Karta oceny dojrzałości szkolnej dzieci ukraińsko- i rosyjskojęzycznych*.

Część metodologiczna pracy pt. „Ku standardom diagnozy logopedycznej dziecka dwujęzycznego w Polsce” mieści się w rozdziale V. Głównym celem podjętych badań była diagnoza językowego funkcjonowania dzieci ukraińsko- i/lub rosyjskojęzycznych w wieku przedszkolnym pozostających u progu dojrzałości szkolnej. Autorka starała się określić trudności językowe dzieci bilingwalnych oraz wskazać możliwe postępowania terapeutyczne wyrównujące zaobserwowane deficyty.

Grupy badawcze – główna (wielojęzyczna z pierwszym językiem rosyjskim lub ukraińskim) i kontrolna (polskojęzyczna) – liczyły po 30 dzieci. Badaczka pozyskała dane za pomocą różnych narzędzi, w tym autorskiego arkusza diagnostycznego do badania kompetencji komunikacyjnej w języku polskim (arkusz jesienny i wiosenny), arkusza do badania kompetencji w języku ojczystym dziecka, ustrukturyzowanych wywiadów z dziećmi, rodzicami i nauczycielami, analizy dokumentów, notatek z obserwacji dziecka podczas sesji diagnostycznych i notatek z obserwacji uczestniczącej. Co ważne, diagnoza miała charakter interdyscyplinarny czerpiący z dorobku współczesnej logopedii, glottodydaktyki polonistycznej, psychologii i pedagogiki.

W tym miejscu warto zaznaczyć, że dużym walorem recenzowanego opracowania jest jego empiryczny i wieloaspektowy charakter. Zastosowane badania o charakterze podłużnym (dość rzadko stosowane ze względu na czasochłonność i trudności organizacyjne) oraz ilościowo-jakościowym wykorzystującym strategię triangulacji danych czynią z pracy dzieło kompleksowe i wielostronne.

Rozdział VI to swego rodzaju przewodnik po narzędziu diagnostycznym wykorzystanym w badaniach. Przedstawiono w nim założenia konstrukcyjne i podstawy teoretyczne testów, opisano strukturę narzędzia badawczego, próby diagnostyczne i wykorzystywane w nich techniki oraz sposoby pozyskiwania próbek mowy. Co bardzo istotne, opracowanie narzędzia diagnostycznego poprzedzono analizą dostępnych najnowszych testów logopedycznych, badaniami ankietowymi przeprowadzonymi wśród logopedów na temat wyzwań podczas diagnozowania dzieci dwujęzycznych oraz własnymi refleksjami Autorki pracy wpływającymi z jej praktyki diagnostyczno-terapeutycznej i glottodydaktycznej.

Podczas tworzenia narzędzia diagnostycznego uwzględniono kontekst polskiego systemu edukacyjnego, psychologii rozwojowej i psychologii migracji, glottodydaktyki polonistycznej i logopedii międzykulturowej. Badanie kompetencji komunikacyjnej dzieci dwujęzycznych objęło sprawności receptywne i produktywne oraz kompetencję lingwistyczną (tj. system fonetyczno-fonologiczny, leksykalno-semantyczny i gramatyczny). Poszczególne próby diagnostyczne zawierały liczne i różnorodne techniki badawcze, jak choćby w zakresie

odbioru mowy: rozpoznawanie opozycji fonologicznych czy identyfikowanie błędów i zachowań poprawnych i nieakceptowanych społecznie; w zakresie produkcji mowy: nazywanie obrazków, poprawianie błędów, samodzielne tworzenie narracji, reagowanie na pytania, polecenia, wyrażanie prośby etc.

Rozdział VII przynosi charakterystykę grupy badawczej, stanowi więc uzupełnienie części metodologicznej zaprezentowanej w rozdziale V. To wielostronne przedstawienie dzieci ukraińsko- i rosyjskojęzycznych biorących udział w badaniach w świetle ich biografii językowych. Jak dotąd, tego typu opisy dotyczyły w dużej mierze osób dorosłych, dlatego też ta część pracy wydaje się szczególnie cenna, przybliży bowiem młodszych użytkowników polskiego jako obcego/drugiego, u których kształtuje się dwujęzyczność rosyjsko-polska lub ukraińsko-polska. **Wielka szkoda, że czytelnik nie dowiaduje się, z jakich części Ukrainy pochodziły dzieci i ich rodziny.**

Sytuacja językowa badanych dzieci świadczy o naturalnej dwujęzyczności wczesnodziecięcej, z zaobserwowanym u większości z nich bilingwizmem symultanicznym. Stosunek do opanowywanych przez nie języków jest w większości pozytywny, dzieci są otwarte na nowy kraj i jego język, jednak odczuwają tęsknotę za Ukrainą, w której żyją ich krewni. Rodzice czują potrzebę podtrzymywania tradycji ukraińskich ze względu na kontakty z członkami rodziny, budowania u swoich dzieci tożsamości narodowej i wspierania ich rozwoju językowego. Znajomość polszczyzny sprzyja szybszej asymilacji językowo-kulturowej ze społeczeństwem polskim (jak podkreślają ci, którzy na stałe chcą zostać w Polsce), zapewnieniu dobrego startu edukacyjnego dzieciom oraz umożliwieniu kontaktów z polskimi rówieśnikami. Co ciekawe i z pewnością nowatorskie, rozważania nt. biografii językowej badanych dzieci zostały ukazane dodatkowo na tle ich gotowości szkolnej (m.in. uwarunkowań psychofizycznych do rozpoczęcia edukacji formalnej). W większości przypadków zauważono dobry rozwój umiejętności w tym zakresie.

Rozdział VIII to ilościowo-jakościowa analiza wyników badań przeprowadzonych wśród dzieci dwujęzycznych obejmująca wybrane podsystemy języka oraz sprawności rozumienia ze słuchu i przygotowania do nauki czytania. Zauważono różnego rodzaju trudności na poziomie fonologiczno-fonetycznym, leksykalno-semantycznym, gramatycznym, które były uwarunkowane m.in. niezakończonym rozwojem mowy (w języku polskim), częstymi interferencjami z języka rodzimego, obecnością różnego rodzaju substytucji oraz trudnościami z przywoływaniem słów z pamięci. W większości przypadków przeważały średnie wyniki, jeśli chodzi o przyrost umiejętności badanych dzieci rosyjsko- i ukraińskojęzycznych w obrębie wybranych podsystemów i sprawności językowych.

W kolejnych rozdziałach (IX, X i XI) Autorka zestawia wyniki uzyskane przez dzieci dwujęzyczne w odniesieniu do ich jednojęzycznych rówieśników. Według mnie to bardzo ważna część opracowania. Ukazuje bowiem prawidłowości i specyficzne trudności zachodzące w mowie dzieci jedno- i dwujęzycznych. Porównanie obu grup ze sobą z pewnością może być pomocne w adekwatnej identyfikacji miejsc trudnych dla dzieci bilingwalnych, co z kolei ułatwi wybór odpowiednich działań terapeutycznych stymulujących rozwój ich kompetencji komunikacyjnej.

Na poziomie kompetencji fonetyczno-fonologicznej trudno o wskazanie różnic uwarunkowanych wyłącznie dwujęzycznością. Obie badane grupy potrzebują ćwiczeń logopedycznych korygujących ich artykulację, jednak dzieci dwujęzyczne wymagają większego wsparcia w tym zakresie. Zauważono podobny poziom trudności w obrębie analizy i syntezy głoskowej, zbliżony poziom słuchu fonematycznego oraz umiejętności rymowania. Jednak po analizie jakościowej uzyskanych danych, mgr Barbara Kyrc podkreśla, że: „Dla dzieci dwujęzycznych szczególnie będzie pomocne powtarzanie ze słuchu krótkich zdań, wierszyków oraz rymowanek” (s. 240), co wynika choćby z trudności w powtarzaniu nonsensownych zdań przez dzieci bilingwalne.

Badania nad kompetencją leksykalno-semantyczną dzieci polskojęzycznych wyraźnie wskazują na przewagę ich wyników na poziomie wysokim. Dzieci bilingwalne miały większe trudności z nazywaniem, odgadywaniem zagadek; zauważono u nich interferencje z języka ojczystego oraz częstszy brak znajomości nazw wybranych pojęć. Dlatego też ta grupa wymaga więcej ćwiczeń słowno-logicznych, kategoryzujących, tematycznych z uwzględnieniem technik mnemotechnicznych i ludycznych. Jednakże jakościowa analiza danych ukazuje wyższy poziom sprawności metajęzykowej dzieci ukraińsko- i rosyjskojęzycznych, przejawiającej się wrażliwością na różnice semantyczne w obrębie badanych wyrazów oraz sprawniejszym przywoływaniem słów w obrębie danej kategorii.

Analiza porównawcza diagnozy w zakresie kompetencji gramatycznej obu grup dowiodła, że dzieci jednojęzyczne lepiej sobie radziły z powtarzaniem zdań oraz identyfikacją i korektą niepoprawnych konstrukcji leksykalno-gramatycznych (próba wykonana na wyższym poziomie). Świadczy to m.in. o niższym stopniu opanowania języka polskiego pod względem gramatycznym przez dzieci dwujęzyczne, co z kolei może powodować trudności ze zrozumieniem dłuższych wypowiedzi pisemnych i mówionych na początku edukacji wczesnoszkolnej.

Analiza porównawcza w zakresie rozumienia tekstu ze słuchu oraz przygotowania do nauki czytania i pisania wykazała, że otrzymane przez dzieci jednojęzyczne rezultaty są nieco

wyższe niż u ich dwujęzycznych rówieśników. Świadczy o tym np. mniejsza liczba błędnych odpowiedzi na wybrane pytania, większa pewność przy udzielaniu odpowiedzi, lepsza identyfikacja głosek z literą oraz sprawniejsze czytanie globalne.

Jak pisze Autorka: „Z badań wynika, że dzieci dwujęzyczne osiągnęły niższe wyniki w obrębie wszystkich podsystemów i sprawności” (s. 263). Warto jednak podkreślić, że zaobserwowano duże zróżnicowanie w obrębie obu grup, uwarunkowane indywidualnymi predyspozycjami badanego dziecka.

Co szczególnie ważne, przeprowadzona diagnoza wskazuje na konkretne obszary, które powinny być poddane stymulacji logopedycznej. Należą do nich: ćwiczenie poprawnej artykulacji oraz powtarzanie zdań, rozwijanie mowy czynnej i biernej, poprawa rozumienia złożonych konstrukcji zdaniowych oraz posługiwanie się nimi w swobodnej komunikacji.

Ocena kompetencji narracyjnej dzieci ukraińsko- i rosyjskojęzycznych przebiegała za pomocą dwujęzycznej diagnozy logopedycznej, co wydaje się szczególnie ważne podczas rzetelnej oceny poziomu kompetencji komunikacyjnej w odniesieniu do normy językowej obu przyswajanych języków. Dzieci dwujęzyczne – w porównaniu ze swoimi polskojęzycznymi rówieśnikami – słabiej radziły sobie z porządkowaniem zdań w sekwencji czy budowaniem spójnych wypowiedzi (w obu językach); ich wypowiedź cechowała mniejsza płynność i przejrzystość narracji oraz mieszanie/przełączanie kodów. Jednak używały one więcej słów w obrębie danej kategorii i opowiadały z większym zaangażowaniem emocjonalnym. Warto dodać, że odpowiednio rozwinięta kompetencja narracyjna – jak słusznie podkreśla Autorka rozprawy – umożliwia wyrażanie uczuć, doświadczeń, przeżyć, nawiązywanie relacji z rówieśnikami oraz wspiera proces uczenia się i komunikowania.

Diagnoza kompetencji pragmatycznej wykazała, że obie grupy w miarę poprawnie radziły sobie z odróżnianiem zachowań aprobowanych społecznie od tych nieakceptowanych. Dzieci dwujęzycznie sprawniej i bardziej szczegółowo uzasadniały niewłaściwe zachowania. Niewielką przewagę zaobserwowano w grupie kontrolnej w zakresie stosowania zwrotów grzecznościowych, różnicowania rejestru wypowiedzi i dopasowywania formy komunikatu do rozmówcy. Większe trudności na poziomie kilku podsystemów językowych zanotowano w wypowiedziach dzieci bilingwalnych, co z kolei wpływało na ich zrozumienie. Co ciekawe, dwujęzyczne przedszkolaki formułowały wypowiedzi bogatsze pod względem treści, uwzględniając nie tylko perspektywę „JA” – „ŚWIAT”, ale też „JA” – „JA” i „JA” – „INNY” oraz wykazując tym samym większe zaangażowanie emocjonalne podczas prowadzonych badań. Bez wątpienia, wszelkie działania służące rozwijaniu kompetencji pragmatycznej u

dzieci dwujęzycznych wpłyną pozytywnie na budowanie relacji rówieśniczych i uczniowskich, dając im lepsze szanse na dobry start edukacyjny w szkole.

W ostatnim rozdziale Autorka podsumowuje otrzymane wyniki badań w zakresie diagnozy podłużnej kompetencji komunikacyjnej dzieci ukraińsko- i rosyjskojęzycznych u progu gotowości szkolnej. Zauważa przyrost różnego rodzaju umiejętności, co – jeśli weźmie się pod uwagę ograniczony kontakt dzieci bilingwalnych ze środowiskiem polskojęzycznym z powodu pandemii COVID-19 – wydaje się w pełni satysfakcjonujące. Szczególnie wyraźnie widać to na przykładzie zaprezentowanych studiów przypadku trojga dzieci bilingwalnych, u których widać zróżnicowany rozwój kompetencji komunikacyjnej (od wolnego po równomierny i bardzo szybki).

W tej części rozprawy Autorka prezentuje dobre praktyki, bazujące na połączeniu metod logopedycznych z glottodydaktycznymi. Taka kombinacja daje najlepsze efekty w pracy z dziećmi dwu- i wielojęzycznymi, koncentruje się bowiem na kompleksowym rozwijaniu u nich kompetencji językowej i komunikacyjnej, nie zaś wyłącznie na ćwiczeniu aparatu artykulacyjnego i korekcie wad wymowy. Współczesna logopedia ukierunkowana glottodydaktycznie to wyzwanie dla wielu specjalistów, szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę konieczność przeprowadzenia diagnozy w obu językach przyswajanych przez dziecko, niehomogeniczność grupy, różne oczekiwania i potrzeby dzieci z doświadczeniem migracyjnym w wielu przedszkolnym. Wsparcie dzieci dwujęzycznych powinno być – zdaniem Autorki pracy – wieloaspektowe obejmujące nie tylko artykulację, ale też rozwijanie różnych podsystemów i sprawności językowych oraz kompetencję narracyjną, pragmatyczną i społeczną.

Recenzowaną dysertację zamykają wnioski płynące z przeprowadzonych badań. Trójetapowa diagnoza dzieci ukraińsko- i rosyjskojęzycznych w wieku przedszkolnym bazująca na ogólnych standardach postępowania logopedycznego oraz wprowadzająca – innowacyjną w Polsce – propozycję diagnozy logopedycznej w obu językach z pomocą interpretatora stanowi bez wątpienia wartościową propozycję, biorąc pod uwagę brak standaryzowanych narzędzi, kwestionariuszy i kryteriów oceny rozwoju mowy.

Dużym walorem pracy jest jej nowatorstwo, przejawiające się w samodzielnym zaplanowaniu i przeprowadzeniu przez Autorkę rozprawy czasochłonnnych badań podłużnych wśród dzieci przedszkolnych, skonstruowaniu odpowiednich narzędzi oraz opracowaniu kryteriów oceny na etapie analizy i interpretacji danych językowych zwanych *Kartami oceny dojrzałości szkolnej dzieci dwujęzycznych ukraińsko- i/lub rosyjskojęzycznych w zakresie kompetencji komunikacyjnej*.

Syntetyczne podejście do analizowanych zjawisk widoczne było nie tylko na poziomie prowadzonego wywodu, ale także dzięki licznym wyliczeniom, wykresom i tabelom, które w przejrzysty sposób ukazywały różnego rodzaju tendencje. W znacznej mierze ułatwiało to lekturę dość obszernego opracowania oraz uważne śledzenie toku wypowiedzi. Dodatkowo świadczy o umiejętnościach Autorki do wyciągania ogólnych wniosków ze szczegółowych analiz literatury przedmiotu i uzyskanych danych, co jest niezwykle cenne w pracy naukowej.

Dobór i sposób wykorzystania źródeł jest zadowalający. Pani magister Barbara Kyrca umiejętnie nawiązuje do bogatej literatury językoznawczej ukierunkowanej logopedycznie i glottodydaktycznie. Przypisy, bibliografia i aneks wskazują na opanowanie techniki pisania pracy naukowej. Moim zdaniem całość – po wprowadzeniu niezbędnych uzupełnień – godna jest opublikowania w celu upowszechnienia wyników badań empirycznych, jakże cennych dla współczesnej logopedii i glottodydaktyki polonistycznej.

Praca została napisana staranną polszczyzną, choć zauważono nieliczne uchybienia językowe, w szczególności literówki (*stworzenia pełniejszego obrazku badanych dzieci zam. obrazu badanych dzieci*, s. 185; w *zadecydowanej większości zam. w zdecydowanej większości*, s. 232; wyrazy *sysnematyczne zam. synsemantyczne*, s. 302), błędy w zakresie stosowania znaków diakrytycznych (*dwujęzyczne zam. dwujęzyczne*, s. 6), błędy interpunkcyjne (np. *pandemia COVID 19 zam. pandemia COVID-19*, s. 110; zbędny przecinek w sformułowaniu typu: *korelacja między spontaniczną aktywnością słowną dzieci, a umiejętnością powtarzania zdań*, s. 222), błędy składniowe w zakresie używania struktury spójników skorelowanych (np. *dość wyrównany poziom umiejętności definiowania i u dzieci jedno-, i dwujęzycznych, lepiej zarówno..., jak i ...*, s. 245), brak spacji (np. *–analiza ilościowa*, s. 6). Tego rodzaju niedociągnięcia są relatywnie rzadkie i nie obniżają wartości pracy.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, za bardzo dobrą oceną przedstawionej do recenzji rozprawy doktorskiej przemawiają następujące kwestie:

- podjęcie się zdiagnozowania kompetencji komunikacyjnej dzieci dwujęzycznych z pierwszym językiem ukraińskim lub rosyjskim;
- wypracowanie kompleksowej propozycji diagnozy różnych podsystemów języka polskiego jako obcego/drugiego oraz wybranych sprawności językowych (rozumienia ze słuchu i przygotowania do nauki czytania) oraz kompetencji narracyjnej i pragmatycznej przedszkolaków z doświadczeniem migracji, które stoją u progu dojrzałości szkolnej;
- wybranie grupy badawczej z dwujęzycznością wczesnodziecięcą, u której wciąż kształtują się oba systemy językowe, tj. język rodzimy i język kraju zamieszkania;

- zwrócenie uwagi na dzieci przedszkolne nieobjęte obowiązkiem nauki języka polskiego, dla których znajomość polszczyzny wydaje się kluczowa, biorąc pod uwagę ich przyszły start edukacyjny w polskim systemie oświaty;
- przeprowadzenie szeroko zakrojonych badań empirycznych o charakterze podłużnym (w dość trudnym pandemicznym czasie), dość rzadko stosowanych w Polsce;
- zaproponowanie modelu diagnostycznego w oparciu o dorobek współczesnej logopedii międzykulturowej oraz glottodydaktyki polonistycznej;
- wykorzystanie dorobku światowej logopedii na gruncie polskim oraz dostosowanie i przetestowanie narzędzi do kompleksowej diagnozy dziecka dwujęzycznego;
- prowadzenie działań diagnostycznych w obu językach przyswajanych przez dziecko bilingwalne (podkreślenie znaczenia interpretatora w postępowaniu terapeutyczno-logopedycznym);
- połączenie badań ilościowych z jakościowymi, co niejednokrotnie uzupełniało obraz podczas interpretacji danych empirycznych.

Zaprezentowana analiza tworzy pozytywny obraz dzieci dwujęzycznych wychowywanych w polskojęzycznym otoczeniu na etapie przedszkolnym. Z pewnością ta grupa – dzięki immersji językowej – będzie miała zapewniony lepszy start w porównaniu z dziećmi, które trafiają do szkół bez żadnego przygotowania.

Przedłożona do recenzji praca to nie tylko naukowy wywód, ale też propozycja konkretnych rozwiązań terapeutyczno-diagnostycznych na każdym analizowanym poziomie kompetencji komunikacyjnej. Z pewnością rozprawa ma charakter pionierski i bez wątpienia zasługuje na wyróżnienie oraz upowszechnienie w postaci monografii naukowej.

Konkluzja

Recenzowana rozprawa doktorska pani magister Barbary Kyrce spełnia wszystkie warunki stawiane pracom doktorskim. Uznaję ją za bardzo dobrą i w związku z tym wnoszę o dopuszczenie pani magister Barbary Kyrce do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

